

Kolem bilingvního vývoje koluje řada mýtů a nejasností, které se snažíme vyvrátit, popisuje svůj výzkum laureátka Ceny Růženy Vackové Lucie Jarůšková

Doktorandka českého jazyka fakultní cenu obdržela 18. dubna 2024 za svou diplomovou práci „Vliv přízvuku a bilingvismu na jazykově podmíněné sociální preference u dětí“ vedenou dr. Kateřinou Chládkovou z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK a za vydané vědecké publikace. Cena Růženy Vackové se na FF UK uděluje od roku 2023 za vynikající samostatnou publikační činnost nebo mimořádný vědecký přínos ročníkové, bakalářské, diplomové či disertační práce.

Co je předmětem výzkumu v rámci vašeho doktorského studia na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK?

Věnuji se vlivu přízvuku v sociálních interakcích v dětství i dospělosti. Jedná se o téma multidisciplinární, které čerpá poznatky nejen z psycho a sociolingvistiky, ale i ze sociologie a sociokulturní psychologie. Zkoumám, jak lidé v řeči vnímají přízvuk, který jim zní atypicky nebo nestandardně, protože obsahuje odchylky ve výslovnosti, a jaké to může mít sociální dopady.

V zahraničí se rozsáhlým výzkumem například zjistilo, že mluvčí s přízvukem z jiného regionu nebo jiné země – tudíž pro něj není daný jazyk jazykem rodným, a proto má cizí přízvuk – může být vnímán jako méně důvěryhodný nebo kompetentní a může kvůli tomu zažívat různé sociální nevýhody a podobně. Samozřejmě záleží na typu přízvuku, identitě mluvčího, jeho srozumitelnosti a jazykové úrovni. Z pohledu posluchače záleží třeba i na jeho lingvistických a sociokulturních zkušenostech

či na celkovém kontextu dané situace, jako je třeba hluk v prostředí.

Jazyk, přízvuk a dialekt jsou součástí naší identity. V rámci několika vteřin způsob naší mluvy téměř vždy prozradí, odkud pocházíme, jak jsme staří a jaké je naše pohlaví. Přízvuk máme tedy i ve svém mateřském jazyce. Různé přízvuky jsou vnímány odlišně a mají různé dopady v chování a reakcích posluchače. Již malé děti ve velmi útlém věku dokáží rozeznat atypické rozdíly v řeči. Způsoby řeči, kterým jsou vystaveny, mohou ovlivnit jejich selektivní chování, sociální preference a názory, které se pak dovytvářejí a upravují v dospělosti během celého života. V předškolním věku se například vyvíjí uvědomování si „my versus oni“, kdy dítě začíná chápat, že ne všichni mluví stejně, a když někdo pochází „odjinud“, mluví v daném jazyce jinak.

Prvním vývojovým stádiem aktuálně na doktorátu začínám. Testuji, jestli v prvním a druhém roce života přízvuk například ovlivňuje to, od koho si batole vezme raději hračku.

Proč se zabýváte zrovna tématem multilingvismu a multikulturality? Co vás k tomu vedlo?

Kromě toho, že zkoumám vliv přízvuku v konkrétních interakcích, se snažím přijít i na to, co by mohlo negativní postoje k různým mluvčím zmírnit, alespoň z lingvistického a kulturního hlediska. Můžeme se domnívat, že lidé, kteří jsou například bilingvní nebo mají multilingvní zkušenost, se setkali s více mluvčími z různých kultur, s různými jazyky a přízvuky, a mohou tak k nim být vstřícnější, empatičtější a více respektující. Tuto teorii bychom nyní chtěli experimentálně otestovat či zjistit pomocí terénních metod. Jsme si vědomi toho, že záleží i na typu interakce a zkušenosti.

Z druhého pohledu nyní z terénu pozorujeme, že mnoho bilingvních dětí, u kterých čeština není dominantní, má nestandardní přízvuk nebo neovládá nějaká gramatická pravidla. Kvůli tomu mívají problémy například ve škole, s učiteli nebo se spolužáky. Česká společnost se hlavně nyní musí více

adaptovat na mluvčí, kteří nemají perfektní výslovnost nebo neovládají gramatiku jako rodilí vrstevníci, což ale neznamená, že do školky nebo školy nepatří.

Multilingvní a multikulturní společnost mě obecně vždy zajímaly, jelikož historicky se kultury různě mísily. Myslím si, že každá kultura, včetně jazyka a literatury, nás může obohatit. Česká jazyková krajina, ač se to nemusí na první pohled zdát, se v posledních letech velmi mění, ať už vlivem globalizace, migrace, bohužel i válek nebo médií.

Odborné články vám vyšly už v prvním semestru doktorského studia v mezinárodních časopisech. Co stojí za vaší motivací vydávat výsledky výzkumu v takto raném stádiu postgraduálního studia?

Upřímně, počet publikací již z magisterského studia jsem nijak cíleně neplánovala, ale tak nějak to přišlo. Jedna publikace vychází z diplomové práce, kde jsem se tématu přízvuku věnovala u dětí v předškolním věku.

Další publikace pak vychází z projektu na adaptaci nástroje na měření jazykové akvizice u dětí, na kterém jsem měla příležitost pracovat. Jmenuje se „Dovyko“ neboli „Dotazník vývoje komunikace“ a řešil se na Psychologickém ústavu Akademie věd ČR. Jednalo se o velký projekt, na kterém spolupracoval širší tým složený z psycholingvistů, seniorních výzkumníků a studentů. Publikace je tak výstupem celého týmu. Práce na projektu pro mne jako studentku byla obohacující zkušeností. V jedné chvíli jsem si i myslela, že publikaci ani nenapíšu, ale nakonec se to povedlo.

Aktuálně jsme vydali populárně naučný článek „Bilingvní děti a bilingvní výchova: co nám říká současná věda“ ve *Vox pediatricae – Časopise praktických lékařů pro děti a dorost*, kde se věnujeme i tématu multikulturality a multilingvismu. Kolem bilingvního vývoje totiž stále koluje řada mýtů a nejasností, většina z nich je však výzkumem vyvrácena.

Jaký byl ten největší mýtus, který se vám podařilo vyvrátit?

Jeden z největších mýtů je, že bilingvismus v raném dětství, tedy osvojování dvou jazyků zároveň, brzdí jazykový či kognitivní vývoj dítěte či že vede k vývojové dysfázii a k jiným poruchám řeči. Vývojová dysfázie je diagnostikovaná ztížená schopnost komunikace, ačkoliv jiné schopnosti – např. intelektové – jsou nenarušeny. Bilingvní děti, stejně jako monolingvní, mohou mít tuto poruchu, pokud k ní mají předpoklady, ale osvojování více jazyků, tedy samotný bilingvismus, není spouštěčem.

Dále jsme informovali například o tom, že přepínání mezi jazyky, takzvaný *code-switching*, není známka lenosti,

hlouposti nebo nedostatečného osvojování jazyků či jazyka. Naopak poukazuje na kognitivní flexibilitu bilingvního dítěte a jazykovou dovednost, že vůbec toto přepínání a míšení jazykových kódů zvládne udělat. Děti velmi často umějí užívat jeden jazyk, bez přepínání, pokud to situace vyžaduje; například mluví s komunikačním partnerem, který další jazyky neovládá, a smíšená řeč by tak komunikaci ztěžovala.

A jako poslední věc, i bilingvní mluvčí může mít ve své mluvě v jednom jazyce nerodilý přízvuk, i když nepatrný, a ničemu to nevadí. Dlouho převládal mýtus, že bilingvní mluvčí ovládá oba jazyky dokonale, na stejné úrovni monolingvního, rodilého mluvčího. Moderní definicí je, že jeden jazyk bývá zpravidla silnější a druhý slabší.

Bilingvismus hezky popularizuje na jeho webových stránkách a prostřednictvím knih například vědec François Grosjean, který se tématu věnuje celou svou kariéru a kterého já osobně moc ráda čtu.

Účastníte se také výzkumu v rámci mezioborového a interdisciplinárního projektu CoRe, který koordinuje FF UK. Co přesně zkoumáte a s kým?

V projektu CoRe jsme tým složený převážně z lingvistů a také z psychologů a z různých pohledů se věnujeme konfliktu v komunikaci, psycholingvistice a multilingvistice. U mě osobně je náplň výzkumu paralelní s doktorátem, tedy to, jak lidé mohou vnímat menšiny, které mluví jinak z důvodu odlišného jazykového pozadí. Kolegyně doktorandka Michaela Svoboda se například věnuje mluvčím s kochleárním implantátem a jejich „konfliktu a odolnosti“ ve společnosti a další doktorandky Klára Matiasovitsová a Anna Chromá zase psycholingvistickému výzkumu u dětí s atypickým vývojem jazyka.

Mgr. Lucie Jarůšková absolvovala na FF UK hispanistiku v bakalářském studiu a následně i v navazujícím magisterském studiu v kombinaci s obecnou lingvistikou. Aktuálně je v prvním ročníku doktorského studia Český jazyk. Odborně se zabývá psychosociálními aspekty řeči, především vlivem přízvuku v češtině v sociálních interakcích v dětství a dospělosti. Věnuje se také tématu multilingvismu v jazykovém osvojování a sociokulturním vývoji. Působí ve výzkumné skupině SPEAKin Lab.

Michal Otáhal